

УДК 930(47+57):902 Башилов В.А., Лооне Е.Н.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2022.151.5>

С. Палієнко, канд. іст. наук
e-mail: svpaliy777@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6258-7682>
ResearcherID: AAQ-5292-2020

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ТРЬОХРІВНЕВОЇ СТРУКТУРИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ В. БАШИЛОВА Й Е. ЛООНЕ ТА ЇЇ КРИТИКА У РАДЯНСЬКІЙ ТЕОРЕТИЧНІЙ АРХЕОЛОГІЇ

Досліджено обговорення під час другого етапу (1984–1992) дискусії щодо визначення об'єкта і предмета археологічної науки концепції В. Башилова і Е. Лооне про існування в археології реконструктивного рівня знання, що передусім емпіричному й теоретичному, яку було викладено в журналі "Радянська археологія". Зазначена концепція зазнала гострої критики з боку В. Боряза на засіданні Методологічної семінари ЛВІА АН СРСР, а багато авторів надрукували у "Радянській археології" негативні відгуки.

Ключові слова: історія археології, радянська теоретична археологія, дискусія про об'єкт і предмет археології, 1980-ті рр., журнал "Радянська археологія".

Постановка проблеми. Радянська теоретична археологія сформувалася в 1970-ті та проіснувала до початку 1990-х рр. Це була окрема галузь науки, що вивчала археологічне пізнання [12, с. 392], а також унікальне явище, зіставне з "Новою археологією" на заході. Проте різні аспекти її історії досі залишаються маловивченими, зокрема, сучасні дослідники не приділили достатньої уваги дискусії щодо визначення об'єкта і предмета археологічної науки, що тривала з 1972 по 1992 рік, й участь у якій узяли майже всі відомі радянські археологи-теоретики.

На нашу думку, у перебігу дискусії можна виділити два періоди з етапами:

- *Перший період (1972–1983):*
 - етап висунування первинних концепцій (1972–1976);
 - етап деталізації раніше сформульованих концепцій (1976–1983).
- *Другий період (1984–1992):*
 - етап обговорення концепцій у наукових колективах (1984–1986);
 - етап дискусії на сторінках "Радянської археології" (1986–1992).

І саме другий період, коли центральною темою стало обговорення монографії В. Генінга "Об'єкт і предмет науки в археології", а також були висунуті й альтернативні теорії, що активно обговорювали, досі залишається однією з "білих плям". Зокрема, у цей час В. Башилов й Е. Лооне запропонували концепцію тривірневої структури археологічного пізнання, що була опублікована у вигляді статті в "Радянській археології", а потім активно обговорювалася колегами. Проте в сучасній історіографії саму концепцію та її подальшу критику практично ніде не розглядали.

Аналіз джерел і літератури. Коротку характеристику основних концепцій із зазначенням найважливіших публікацій учасників дискусії наведено Л. Клейном в одній із його книг [7, с. 58–59]. Також стислий опис цих подій є в німецькому [15, с. 63–66] й англійському [16, с. 97–98] виданнях "Феномена радянської археології". Однак варто відзначити, що сам Лев Самуїлович був безпосереднім учасником дискусії, тому його бачення ситуації дещо упереджене, як і загальні оцінки діяльності його опонентів.

Із 2009 р. вивченням цієї теми займається й автор пропонованої статті. Нами було розглянуто дискусію про об'єкт і предмет науки на сторінках журналу "Радянська археологія" [9], обговорення книги В. Генінга,

присвяченої зазначеній проблемі, на методсемінарі Ленінградського відділення Інституту археології (далі – ЛВІА) АН СРСР [10], листування цього дослідника з приводу дискусії з редакцією журналу "Радянська археологія" [11], а також обговорення цієї проблеми на засіданні теоретичної секції Пленуму ІА АН СРСР за підсумками польового сезону 1971 р. [13]. Тобто концепцію В. Башилова й Е. Лооне згадували у наведених роботах лише побіжно.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз дискусії, що розгорнулася навколо концепції В. Башилова і Е. Лооне щодо тривірневої структури археологічного пізнання, що передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- викласти зміст згаданої концепції та зробити огляд відповідної публікації в "Радянській археології";
- розглянути хід обговорення цієї теми на методсемінарі ЛВІА АН СРСР;
- проаналізувати критичні публікації щодо зазначеної концепції, опубліковані в журналі "Радянська археологія";
- систематизувати основні зауваження, висловлені опонентами, щодо статті В. Башилова і Е. Лооне.

Виклад основного матеріалу. Стаття В. Башилова й Е. Лоон "Про рівні дослідження та пізнавальні завдання археології" [2] вийшла в журналі "Радянська археологія" 1986 р., але перед цим її обговорювали на методсемінарі ЛВІА АН СРСР. Також 1988 р. в тому ж виданні були опубліковані критичні відгуки на статтю. Коротко розглянемо основні положення пропонованої концепції та зміст статті, а потім перейдемо до розгляду її критики.

В. Башилов й Е. Лооне запропонували власну концепцію трьох рівнів наукового пізнання в історичній та археологічній науках. Дослідники коротко розглянули історіографію питання – роботи В. Вікторової, В. Генінга, Ю. Захарука, В. Масона, зазначивши, що спільним для них є розуміння тієї обставини, що археологи вивчають не тільки викопну, але й минулу історичну дійсність. Також вони вказали, що всі перераховані автори стоять на традиційній позиції про існування двох рівнів наукового пізнання: емпіричного й теоретичного.

Раніше Е. Лооне висунув гіпотезу про існування трьох рівнів знання в історії, де двом наведеним вище передусім ще й реконструктивний рівень, який він разом із В. Башиловим запропонував поширити й на археологію.

На думку авторів концепції, перший рівнем є реконструктивним, на якому відбувається реконструкція конкретних подій і явищ минулого на основі письмових джерел у історії та археологічні розкопки в археології. Також до нього в археології належить систематизація розкопаного матеріалу та реконструкція конкретної картини життя поселення або поховання померлого.

Реконструйоване минуле є об'єктом дослідження на другому рівні, що пов'язаний з вивченням конкретних сторін життя конкретного суспільства або суспільств минулого. Цей рівень, на думку В. Башилова та Е. Лооне, відповідає емпіричному рівню природничих наук. Завдяки дослідженням цього рівня виявляють регулярності окремих історичних процесів і з'являються праці, що відтворюють картину конкретної історії будь-якого регіону на якій-небудь ділянці часу. В археології на емпіричному рівні, як вважають автори статті, відбувається порівняння матеріалів різних пам'яток, виділення схожих рис і відмінностей, що, зазвичай, завершується виділенням археологічних культур. Ці комплекси речового матеріалу та їхні зв'язки між собою "переводяться" потім у терміни історичної науки та стають основою картини історії, відтвореної за археологічними даними.

На третьому – теоретичному рівні, вказують В. Башилов й Е. Лооне, відбувається аналіз конкретної історичної картини та регулярностей, виявлених на емпіричному рівні. Його змістом є вивчення закономірностей, як окремих історичних процесів, так і загалом, і формулювання їхніх законів. На підставі системи конкретних знань, отриманих на попередніх двох рівнях дослідження, археологи можуть помічати деякі загальноісторичні закономірності. До проблем цього рівня належать, наприклад, "неолітична революція" й інші аспекти законів розвитку первісної економіки, закономірності відносин стародавнього суспільства і природного середовища тощо.

В. Башилов й Е. Лооне зазначають, що історія й археологія є двома частинами єдиної історичної науки, але використовують джерела – різні як за формою, так і за характером, і за обсягом інформації, що міститься в них. Ці дві науки, на відміну від інших суспільствознавчих дисциплін, прагнуть до вивчення всіх аспектів минулого людства в їхній взаємодії, вони обмежені тільки обсягом інформації відповідних джерел. Водночас найважливішим завданням обох наук, на думку дослідників, є виявлення в досягненнях для них межах закономірностей історичного розвитку.

Також автори зазначеної статті критично досліджують питання про пізнавальні межі археології, аналізуючи основні відомі на той час концепції радянських археологів. Вони, наприклад, об'єднують відповідні роботи Г. Григор'єва, В. Бочкарьова та Л. Клейна, а також публікації В. Генінга початку 1970-х, вважаючи, що загальним у них є абсолютизація джерелознавства, обмеження археологічного знання реконструктивним і частиною емпіричного рівня дослідження, а це, зі свого боку, призводить до відмови від історизму археології, до визнання "саморозвитку" археологічних об'єктів.

Протилежну позицію, на думку В. Башилова й Е. Лооне, представлено в роботах В. Масона, Ю. Захарука і В. Генінга (початку 1980-х), проте в перших двох авторів пізнавальні завдання археології не виходять за межі емпіричного рівня. Що стосується третього вченого, то дослідники вважають, що його спроби створити самостійну і несутеречливу концепцію суті та будови археології, не можна поки вважати завершеними. Показати це вони намагалися на прикладі відповідної монографії 1983 р.

Співавтори підкреслюють, що в концепції В. Генінга археологія має вивчати "опредмечування" – воно є її специфічним предметом, під яким розуміють те, що зазвичай називають економікою, матеріальним виробництвом. Звідси випливає, зазначають В. Башилов і Е. Лооне, що археолог має поряд із виробничими відносинами та технікою виробництва вивчати предметний світ, а отже, і закономірності гравітації між матеріальними тілами, що входять у виробничу діяльність, тоді як питання співвідношення археологічної культури й етнічної спільності не має бути завданням археології. Зазначені складнощі, на їхню думку, В. Генінг долає тим, що вводить додаткові завдання археології – цілісну реконструкцію суспільства. Перехід від вивчення економіки до вивчення інших частин суспільства та соціальних організмів у їхній цілісності в розглянутій ним концепції розуміється як зміна рівнів пізнання, що свідчить про недостатньо чітке бачення філософської ідеї рівнів знання. Розрізнення емпіричного й теоретичного було введено філософами для позначення двох типів знання про один і той самий об'єкт, а не про різні "рівні" всередині досліджуваного об'єкта.

Автори також торкаються і самого терміна *опредмечування*, який використовує В. Генінг, і роблять висновок, що наведених їм цитат мало для розкриття Марксового "вчення про опредмечування" і розв'язання питання про те, які аспекти цього вчення мають стосунок до археології.

Із критикою концепції В. Башилова й Е. Лооне на методсемінарі ЛВІА АН СРСР виступив В. Боряз. На засіданні 8 січня 1986 р. були присутні 35 осіб. В архівній справі також є тези його доповіді [8, арк. 2–4], основні положення якої можна звести до такого:

- В. Башилов й Е. Лооне замість традиційної дворівневої (емпіричний і теоретичний) пропонують тривірневу схему археологічного пізнання, виділяючи з емпіричного "реконструктивний рівень".

- Неможливість для історика безпосередньо спостерігати події минулого не є критерієм відмінності історичної науки від природознавства й інших суспільних наук, як стверджують автори концепції. Навпаки, така ознака – це критерій принципової ґносеологічної єдності всіх наук.

- Аргумент про необхідність реконструювати події минулого засобами історичної науки, істинний сам по собі, так само не є критерієм для виділення "реконструктивного" рівня, адже така необхідність властива будь-якій науці, що вивчає минулі стани свого об'єкта.

- Позиція В. Башилова й Е. Лооне відрізняється від інших тільки прагненням утвердити ідею абсолютної самостійності "реконструктивного" рівня історичного й археологічного пізнання.

- Обґрунтовуючи критерії виділення "реконструктивного" рівня, автори також вирішують завдання щодо конкретизації поняття "реконструкція". Його вони використовують для найменування того рівня пізнання, зміст якого вичерпується завданнями фіксації, опису, систематизації та уявного відтворення конкретних, окремих подій минулого, тим самим обмежуючи тільки цими ознаками значення поняття. Однак в археології й історії його правомірно використовують для відображення станів, зв'язків, відносин, процесів минулого будь-якого рівня подібності, будь-якого просторово-часового масштабу і на емпіричному, і на теоретичному рівнях пізнання.

- В. Башилов й Е. Лооне протиставляють "реконструктивному" рівню емпіричний із властивими йому, на їхню думку, ознаками, що передбачають: а) метод по-

рівняння, встановлення подібності та відмінності археологічних пам'яток, з метою виділення археологічних культур; б) осмислення матеріалу в термінах історичної науки; в) розв'язання питань історико-соціального характеру. Тобто побічно автори заперечують можливість здійснення всіх цих пізнавальних операцій на "реконструктивному" рівні. Однак звернення до публікацій, що відображають хід польових і камеральних досліджень, спростовує такий поділ пізнавальних операцій, а отже, і правильність виділення "реконструктивного" рівня з емпіричного.

- Не виявивши дійсних підстав для три-, чотиричленної (тощо) структури історичного й археологічного пізнання, поки доцільно продовжувати виходити із дворівневої структури але перенести основний акцент дослідження на вивчення перебігу, механізмів, способів, форм утворення нового знання в межах емпіричного, а потім теоретичного рівня історичного й емпіричного (так подано в тексті архівних тез [8, арк. 4], але, ймовірно, повинно бути археологічного – С. П.) досліджень, на виявлення специфіки таких пізнавальних процесів, на діалектику формування теоретичного рівня на базі сформованого емпіричного. Тільки за таких умов можливе врегулювання проблеми диференціації кожного із цих рівнів на складові.

Доповідачу було поставлене одне запитання. А. Кірпичников поцікавився, якою мірою автори пропонованої концепції згадували теорію пізнання. В. Боряз відповів, що не згадували.

Присутні також висловилися щодо статті та доповіді. П. Долуханов, наприклад, зауважив, що роботу не читав, однак ці питання вже порушували 10–15 років тому. Є роботи та монографії, а дискусія прийшла до завершення. До московських колег ця ідея дійшла, мабуть, пізніше. Археологія – живий предмет. Так у чому ж сенс? Якщо в абстрактному спостереженні ідеї інтерпретування, то вони перестрибували через деякі рівні дослідження. Це нерозривний процес – просто різні стадії одного процесу. Завіви узагальнення із філософської сторони не потрібні.

Л. Хлобистін також повідомив, що особисто не знайомий зі статтею. Він зазначив, що В. Башилов працював в Ірані зі стратиграфією та плануванням (Ішим-Тепе), у якийсь період займався реконструкцією та інтерпретацією. Усе це він виклав у своїй статті. Естонський філософ Лооне вирішив узагальнити у статті питання дослідження, емпіричні й теоретичні рівні якого неперервні. Робота В. Башилова вийшла пізніше.

В. Массон уточнив один організаційний момент, повідомивши, що стаття В. Башилова буде опублікована в "Радянській археології". А потім додав, що, по суті, основна позиція доповіді абсолютно правильна – логічна система у статті є дуже примітивною.

Із найширшою критикою статті, яку обговорювали, виступив М. Анікович. Хоча слід зауважити, що протокол містить лише фрагменти його виступу. Розлогіше погляди дослідника на зазначену проблему викладено у відповідній статті [1], що дозволяє краще розкрити зафіксовані в архівній справі відомості. М. Анікович погодився з В. Борязом, наголосивши, що в статті порушені ще деякі аспекти. Зокрема – питання про взаємодію емпіричного та теоретичного. На його думку, тут міститься помилка: беруть конкретну форму пізнання, виділяють рівні розгляду об'єкта, а потім їх ототожнюють з емпіричним і теоретичним рівнями пізнання. Однак історичне пізнання цілісне, спостерігається взаємне проникнення. Взаємодіючи, археологія переживає процес теоретизації, можна розглянути триаду попарно

(Вочевидь, тут ідеться про триаду: джерелознавство – громадянська історія – загальна соціологія, яка може бути розглянута попарно: джерелознавство – громадянська історія та громадянська історія – загальна соціологія ([1, с. 221] – С. П.) Основна помилка В. Боряза, вважає М. Анікович, полягає в тому, що філософську пару категорій ототожнили з історичним пізнанням.

Що стосується археологічного пізнання, то всі археологи зайняті теоретичними питаннями. Водночас доповідач не згоден з поділом авторами статті на два пізнання: археологічне й історичне. Археологія як наука відповідає за специфічні профілі в історичній науці, тому необхідно обмежувати археологію нижчим рівнем, як джерелознавчу.

М. Анікович висловився і про оцінки авторами історіографії. На його думку, роботи Г. Григор'єва, В. Бочкарьова та Л. Клейна протилежні, тоді як автори статті схильні відносити їх до однієї групи. Ці питання не нові, а їх початком можна вважати 1971 р. Дискусію потрібно підтримати, адже вона спрямовує думки в певному напрямі, і необхідно уважно стежити за виданнями, що виходять [8, арк. 1-1 зв.].

Як уже було зазначено, ідеї, висловлені в процесі засідання, зокрема доповідь В. Боряза, були покладені в основу кількох публікацій. Це, насамперед, стаття самого доповідача [3] і публікація М. Аніковича [1], а також відгуки В. Вікторової [6], Г. Григор'єва і В. Бочкарьова [4], А. Пряхіна [14], а також Р. Василевського і А. Сіманова [5]. Розглянемо докладніше позитивні аспекти і критичні зауваження, що вказали перераховані вище автори у своїх рецензіях на статтю В. Башилова й Е. Лооне, опублікованих у 1988 р. у журналі "Радянська археологія".

Критики виділили в зазначеній статті й позитивні аспекти. М. Анікович, наприклад, вважає важливим кроком встановлення тричленної будови процесу історичного пізнання [1, с. 222]. В. Вікторова звертає увагу на правдивість твердження авторів, що розвиток теорії первісного суспільства слід здійснювати на підставі археологічного матеріалу й мають це робити археологи, особливо там, де хронологічна глибина недоступна для етнографії [6, с. 226]. А. Пряхін виокремлює ідею, висловлену в публікації, про необхідність розробки методів, що відповідають емпіричному рівню, особливо у зв'язку з "перекладом" систематизованих археологічних даних мовою історичної науки [14, с. 230]. Р. Василевський і А. Сіманов відзначають, що у статті вперше в радянській науці подано систематизований критичний огляд літератури, яка аналізує рівні дослідження та пізнавальні завдання археології [5, с. 230]. Однак анал огляд усіх рецензій та виступи на методсемінарі ЛВІА АН СРСР були негативними.

Усю критику, висловлену під час усного обговорення і на сторінках "Радянської археології", можна розділити на дві частини – критику концепції та критику історіографії, усередині першої також можна виділити кілька рівнів: загально-, конкретно- та внутрішньонауковий. Розглянемо це докладніше.

До критики загальнонаукового рівня слід віднести зауваження В. Боряза та М. Аніковича. Перший вказує, що можливість безпосередньо спостерігати досліджувані явища не є критерієм відмінності історії від природознавства, а реконструкцією подій минулого займається будь-яка наука, що вивчає минулі стани свого об'єкту [3, с. 209]. Другий називає цю тезу концепції В. Башилова й Е. Лооне "абсолютизацією безпосереднього чуттєвого сприйняття в науковому пізнанні" [1, с. 222].

Однак уже на конкретнонауковому рівні критика концепції є обумовленою поглядами дослідника на місце археології в системі наук. А. Пряхін зазначає, що, відстоюючи ідею паралельності археології та історії, автори концепції не торкаються положення про те, що на вищих рівнях узагальнення археологія дедалі більше втрачає свою специфіку, реалізуючи себе через єдину історичну науку. Зважаючи на це, місце археології в системі наук слід розглядати для кожного рівня наукового знання окремо, а не тільки загалом, а також з'ясувати співвідношення понять "єдина історична наука" та її складових частин – археології та історії [14, с. 228]. Водночас М. Анікович, навпаки, вважає, що археологію необхідно обмежувати нижчим рівнем, як джерелознавчу, а не виділяти окремо археологічне й історичне пізнання, адже специфіка джерелознавчого рівня потім долається в знанні, вираженому в єдиних загальноісторичних поняттях [1, с. 223]. Проти цієї тези виступають В. Бочкарьов і Г. Григор'єв. На їхню думку, переклад комплексів речового матеріалу (археологічні культури) та їхніх зв'язків на загальноісторичні терміни начебто означає закінчення власне археологічного дослідження, але в археологічній науці є й поняття вищого рівня, відсутні в історії, наприклад, "історико-культурна єдність" або "археологічна епоха" [4, с. 227].

На внутрішньонауковому рівні були розкритиковані аспекти концепції, пов'язані з рівнями знання всередині науки, а також поняття *реконструкція*. Причому всі критики висловилися проти виділення особливого "реконструктивного" рівня в археології. З огляду на власне розуміння місця археології в системі наук, В. Бочкарьов і Г. Григор'єв вважають, що археолог, на відміну від історика, має справу безпосередньо із фактами та подіями й може спостерігати мінливість типів, вплив одних категорій типологічного аналізу на інші тощо на самих різних рівнях – на рівні археологічної культури, культурної єдності чи археологічної епохи [4, с. 227]. М. Анікович формулює у статті власне визначення археології як науки і визначає її місце в системі наук, відповідно й концепції В. Башилова та Е. Лооне критикує із цієї позиції. Він вважає, що процес історичного пізнання може бути поділений на три основні рівні (дисципліни), кожна з яких використовує як емпіричні, так і теоретичні методи дослідження, і має обидва однойменних рівні [1, с. 220–224]. На думку Р. Василевського й А. Сіманова, авторам концепції слід було чіткіше й однозначніше сформулювати визначення рівнів і методів дослідження щодо археології й історії, а потім вже на цій основі аналізувати їхнє співвідношення [5, с. 231]. Тоді як В. Боряз вважає, що виділений В. Башиловим і Е. Лооне "реконструктивний" рівень тотожний емпіричному [3, с. 216–217].

Схожі зауваження були висловлені В. Вікторовою [6, с. 226] і В. Борязом [3, с. 211–212] щодо реконструкції, яку можна застосовувати й на емпіричному, і на теоретичному рівні, а не тільки на спеціальному "реконструктивному", як вважають В. Башилов і Е. Лооне. Отже, власні погляди рецензентів на місце археології в системі наук на внутрішньонауковому рівні також знайшли відображення у критиці розглянутої концепції.

Наступний блок зауважень стосувався історіографічної частини статті В. Башилова та Е. Лооне, причому критики іноді висловлювали практично протилежні думки. В. Бочкарьов і Г. Григор'єв, наприклад, вважають дослідження поглядів В. Генінга найцікавішою частиною статті [4, с. 226], тоді як А. Пряхін [14, с. 229], Р. Василевський і А. Сіманов указують на неточності в оцінці теоретичних концепцій цього автора. Зокрема, останні два критики відзначили некоректне використан-

ня у статті поняття *опредмечування*, а також неточності в описі концепцій Ю. Захарука і В. Масона [5, с. 231]. Про помилковість об'єднання в одну групу концепцій Г. Григор'єва, В. Бочкарьова та Л. Клейна висловився на методсемінарі ЛВІА АН СРСР і М. Анікович [8, арк. 1 зв.].

Рецензенти вказують і на інші недоліки в історіографічній частині обговорюваної статті. На думку А. Пряхіна, її автори недостатньо використовували історіографічний метод, адже в публікації не розглядають дискусії 1920–1930-х рр. про статус археології [14, с. 229]. А В. Бочкарьов і Г. Григор'єв відзначають недостатнє використання західної літератури та не погоджуються із твердженням авторів про принципово різне розуміння предмета археології у вітчизняній і зарубіжній літературі [4, с. 226].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що проблема визначення археології як науки у середині 1980-х рр. продовжувала залишатися актуальною. Про це свідчить як поява нових концепцій, пов'язаних із зазначеним питанням, так і широке обговорення цієї проблеми і на методсемінарі ЛВІА АН СРСР, і на сторінках центрального археологічного журналу. Також слід підкреслити, що в полеміці взяли участь представники практично всіх напрямів радянської теоретичної археології. Концепція про тривірневу структуру археологічного пізнання, запропонована В. Башиловим й Е. Лооне, стала першою альтернативною теорією (така, яку не обговорювали раніше), оприлюдненою у другий період дискусії у вигляді статті в "Радянській археології".

Усі рецензії, а також виступи на методсемінарі ЛВІА АН СРСР, мали критичний характер, проте були відзначені й позитивні моменти у статті. М. Анікович, наприклад, відніс до них встановлення тричленної будови процесу історичного пізнання, інші автори виділили актуальність порушених проблем і формулювання подальших завдань, що стоять перед теоретичною археологією. Однак рецензенти розкритикували як саму концепцію В. Башилова й Е. Лооне, так й історіографічну частину їхньої роботи, і ніхто не підтримав виділення в археології особливого "реконструктивного" рівня.

Критику концепції можна поділити на три рівні – загальнонауковий (відмінності між гуманітарними і природничими науками), конкретнонауковий (співвідношення історії та археології) і внутрішньонауковий (рівнева структура археологічного пізнання і поняття "реконструкції"). Оскільки рецензенти стояли на різних методологічних позиціях, і частина з них були авторами власних концепцій об'єкта і предмета археології, то критикували ідеї співавторів обговорюваної статті також з різних сторін. Можна виділити три напрямки:

- археологія є паралельною історії, що вивчає розвиток стародавнього суспільства (В. Боряз, В. Вікторова);
- археологія є паралельною історії, що вивчає археологічні джерела (Г. Григор'єв, В. Бочкарьов);
- археологія, що вивчає археологічні джерела, як перший рівень історичного пізнання (М. Анікович).

Найвиразніше це виявилось на конкретнонауковому рівні та дещо менше – на внутрішньонауковому. Також критику ідей, викладених в аналізованій статті, використовували й для обґрунтування своїх поглядів на місце археології в системі наук. Так, М. Анікович сформулював у статті-рецензії власне визначення археології як науки.

Загалом епізод з обговоренням концепції В. Башилова та Е. Лооне про тривірневу структуру археологічного пізнання є важливою частиною дискусії про визначення об'єкта і предмета археологічної науки, яку вели

в СРСР у 1972–1992 рр. У майбутньому автором будуть розглянуті альтернативні концепції інших учених, оприлюднені на завершальному етапі досліджуваної дискусії, а також їхня критика.

Джерела та література

1. Аникович М. В. "Три уровня археологического исследования" или три ступени исторического познания? / М. В. Аникович // Советская археология. – 1988. – № 1. – С. 218–224.
2. Башилов В. А., Об уровнях исследования и познавательных задачах археологии / В. А. Башилов, Э. Н. Лоне // Советская археология. – 1986. – № 3. – С. 192–208.
3. Боряз В. Н. О правомерности выделения "реконструктивного" уровня исследования в археологии / В. Н. Боряз // Советская археология. – 1988. – № 1. – С. 208–217.
4. Бочкарев В. С. Отклик на статью В. А. Башилова и Э. Н. Лоне "Об уровнях исследования и познавательных задачах археологии" / В. С. Бочкарев, Г. П. Григорьев // Советская археология. – 1988. – № 1. – С. 226–228.
5. Василевский Р. С. Отклик на статью В. А. Башилова и Э. Н. Лоне "Об уровнях исследования и познавательных задачах археологии" / Р. С. Василевский, А. Л. Симанов // Советская археология. – 1988. – № 1. – С. 230–231.
6. Викторова В. Д. Отклик на статью В. А. Башилова и Э. Н. Лоне "Об уровнях исследования и познавательных задачах археологии" / В. Д. Викторова // Советская археология. – 1988. – № 1. – С. 224–226.
7. Клейн Л. С. Введение в теоретическую археологию. Книга I. Метаархеология / Л. С. Клейн. – Санкт-Петербург: Бельведер, 2004. – 472 с.
8. Науковий архів Інституту історії матеріальної культури РАН, ф. 312, оп. 1, спр. № 1437 (Протоколи № 1–5 засідань методсеминара ЛОИА), 25 арк.
9. Палиєнко С. В. Дискусія щодо статусу археології в радянській науці (друга половина 80-х – початок 90-х рр.) / С. В. Палиєнко // Часопис української історії. – 2009. – Вип. 11. – С. 90–95.
10. Палиєнко С. В. Обсуждение книги В. Ф. Генинга "Объект и предмет науки в археологии" на методологическом семинаре ЛОИА АН СССР: обстоятельства и факты / С. В. Палиєнко // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 89 (10). – С. 147–152.
11. Палиєнко С. В. За лаштунками дискусії про предмет археології: листування В. Ф. Генинга з редакцією "Радянської археології" / С. В. Палиєнко // Праці Центру пам'яткознавства: Збірка наукових праць. – 2015. – Вип. 28. – С. 204–212.
12. Палиєнко С. В. Методологічні семінари наукових установ АН СРСР та УРСР як засіб розвитку радянської теоретичної археології / С. В. Палиєнко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2015. – Вип. 19. – С. 392–397.
13. Палиєнко С. В. Обсуждение проблемы объекта и предмета археологии на заседании теоретической секции Пленума по итогам полевых исследований 1971 г. / С. В. Палиєнко // Актуальная археология 3. Новые интерпретации археологических данных. Тезисы Международной научной конференции молодых ученых (Санкт-Петербург, 25-28 апреля 2016 г.). – Санкт-Петербург, 2016. – С. 346–349.
14. Пряхин А. Д. Отклик на статью В. А. Башилова и Э. Н. Лоне "Об уровнях исследования и познавательных задачах археологии" / А. Д. Пряхин // Советская археология. – 1988. – № 1. – С. 228–230.
15. Klejn L. S. Das Phänomen der sowjetischen Archäologie: Geschichte, Schulen, Protagonisten / L. S. Klejn. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; N. Y. ; P. ; Wien, 1997. – 411 s.

16. Klejn L. S. Soviet archaeology: schools, trends and history. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 411 p.

References

1. Anikovich, M.V. (1988). "Three Levels of Archaeological Research" or Three Stages of Historical Cognition? *Soviet archaeology*. 1. 218–224. [In Russian].
2. Bashilov, V.A., Loone, E.N. (1986). On the Levels of Knowledge and Cognitive Aims of Archaeology. *Soviet archaeology*. 3. 192–208. [In Russian].
3. Boryaz, V.N. (1988). On the Relevance of Separation of the 'Reconstructive' Level of Research in Archaeology. *Soviet archaeology*. 1. 208–217. [In Russian].
4. Bochkarev, V.S., Grigorev, G.P. (1988). A Review on the Article by V. Bashilov and E. Loone "On the Levels of Knowledge and Cognitive Aims of Archaeology". *Soviet archaeology*. 1. 226–228. [In Russian].
5. Vasilevskiy, R.S., Simanov, A.L. (1988). A Review on the Article by V. Bashilov and E. Loone "On the Levels of Knowledge and Cognitive Aims of Archaeology". *Soviet archaeology*. 1. 230–231. [In Russian].
6. Viktorova, V.D. (1988). A Review on the Article by V. Bashilov and E. Loone "On the Levels of Knowledge and Cognitive Aims of Archaeology". *Soviet archaeology*. 1. 224–226. [In Russian].
7. Klejn L.S. 2004. *An Introduction into Theoretical Archaeology. Book I. Metaarchaeology*. St. Petersburg: Belveder. [In Russian].
8. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS. fund 312, list 1, file 1437 (Minutes № 1–5 of Sessions of the Methodological Workshop of the LBIA. [In Russian].
9. Paliienko, S.V. (2009). The Discussion about the Status of Archaeology in the Soviet Science (the 2nd half of 80s – the early 90s). *Journal of Ukrainian history*. 11. 90–95. [In Ukrainian].
10. Paliienko, S.V. (2014). The Discussion on V.F. Gening's Book "Object and Subject Matter of Science in Archaeology" on the Methodological Workshop of LOIA AS USSR: Circumstances and Facts. *Hileia: scientific journal: collected scientific articles*. 89 (10). 147–152. [In Russian].
11. Paliienko, S.V. (2015). Behind the Scenes of the Discussion on the Subject Matter of Archaeology: V.F. Gening's Correspondence with the Journal "Soviet Archaeology" Editorial Staff. *Works of the center of monument studies: collected scientific articles*. 28. 204–212. [In Ukrainian].
12. Paliienko, S.V. (2015). Methodological Workshops in Scientific Establishments of the AS USSR and the AS UkSSSR as an Instrument of the Soviet Theoretical Archaeology Development. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*. 19. 392–397. [In Ukrainian].
13. Paliienko, S.V. (2016). The Discussion on the Problem of the Object and Subject Matter of Archaeology at the Theoretical Session of the Plenum on Results of Field Research in 1971. In: V.A. Alyokshin, Ye.S. Tkach, A.A. Bessudnov (Ed.), *Actual Archaeology 3. New interpretation of archaeological data. Proceedings of the International Scientific Conference of Young Scholars (St-Petersburg, April, 25-28, 2016)*. St-Petersburg: "Nevskiy book printing house". 346–349. [In Russian].
14. Pryakhin, A.D. (1988). A Review on the Article by V. Bashilov and E. Loone "On the Levels of Knowledge and Cognitive Aims of Archaeology". *Soviet archaeology*. 1. 228–230. [In Russian].
15. Klejn, L.S. (1997). *Das Phänomen der sowjetischen Archäologie: Geschichte, Schulen, Protagonisten*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien. 411 S.
16. Klejn, L.S. (2012). *Soviet archaeology: schools, trends, and history*. Oxford: Oxford University Press. 411 p.

Надійшла до редколегії 24.05.21

S. Paliienko, PhD (History)

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

V BASHILOV'S AND E. LOONE'S CONCEPT OF THE THREE-LEVEL STRUCTURE OF ARCHAEOLOGICAL COGNITION AND ITS CRITIQUE IN THE SOVIET THEORETICAL ARCHAEOLOGY

The Soviet theoretical archaeology formed in the USSR at the beginning of 1970s and had existed till the beginning of 1990s. The discussion on the object and subject-matter of archaeology, which had been taking place from 1972 till 1992, was an important issue for theorists. It might be divided into two periods – (1972–1983) and (1984–1992).

Debating V. Gening's book was a central topic during the second period but a few alternative concepts were proposed by certain authors that time. Thus, in 1986 the article 'On the Levels of Knowledge and Cognitive aims of Archaeology' was published by V Bashilov and E. Loone in the journal *Soviet archaeology*. Authors offered a hypothesis that a special reconstructive level of knowledge exists in archaeology preceding empiric and theoretical levels.

Before the publication this concept was discussed at the session of the Methodological workshop of LOIA AS USSR on 2nd January 1986 in Leningrad. Then a critical paper was presented by V. Boryaz. Also M. Anikovich participated in the debate criticizing this theory.

This discussion continued on pages of the journal *Soviet archaeology* where reviews of the article were published by V. Boryaz, M. Anikovich, V. Viktorova, G. Grigoryev & V. Bochkarev, A. Pryakhin, and R. Vasilevsky & A. Simanov in the issue № 1 in 1988. All these scholars refused the idea of the three-level structure of archaeology. They criticized both V Bashilov's & E. Loone's concept and a historiographic part of their work. The critique of the concept might be divided into three levels: general scientific (a difference between humanities and sciences), particular scientific (a ratio of history and archaeology) and internal scientific (the level structure of archaeological cognition and the notion of reconstruction). The article was criticized from different methodological points because a part of reviewers were authors of their own theories of the object and subject-matter of archaeological science representing almost all trends of the Soviet theoretical archaeology.

Keywords: history of archeology, Soviet theoretical archeology, discussion on the object and subject-matter of archeology, 1980s, Journal Soviet Archeology.